

11 juli 1302: Van Guldensporenslag tot Feest van de Vlaamse Gemeenschap

Véronique Lambert

Karakter van het conflict

Kort na de Belgische onafhankelijkheid verschenen de eerste wetenschappelijke studies die aan de Guldensporenslag gewijd waren. Zowel Voisin als Moke – *Un véritable historien ne nous montrerait qu'une nation, qu'une patrie, qu'une société!* – interpreteerden de gebeurtenissen van 1302 als een nationaal conflict en ook Duclos beschouwde de veldslag als een strijd tegen de Franse overheersing en voor de onafhankelijkheid van het vaderland. Deze laatste haalde bovendien zeer scherp uit naar de 'liberale betweters en geschiedenisvervalsers' die van de Vlaamse leeuwenstrijd een socialistische beweging wilden maken.

De sociale interpretatie waartegen Duclos anticiperend reageerde, dook voor het eerst op bij Funck-Brentano. Deze Franse historicus publiceerde een lijvige en uiterst grondige – maar zeer partijdige (pro-Franse) – studie over *Philippe le Bel en Flandre* en interpreteerde het conflict als een opstand van de ambachten in de grote Vlaamse steden, oorspronkelijk tegen het stadsbestuur gericht, maar later tegen de Franse gouverneur en uiteindelijk tegen de Franse koning. De sociale interpretatie vinden we ook terug in de werken van de befaamde Gentse historicus Henri Pirenne, die trouwens als eerste een kritische studie maakte van de verhalende bronnen en het ontstaan van een Franse en een Vlaamse versie van de feiten aantoonde. Pirenne werd in zijn interpretatie gevolgd door Fris, Ganshof, Nowé, Van Werveke en Block-

mans. Des Marez trok de sociale interpretatie zo tot in het absurde door dat hij nauwelijks nog geloofd werd, zelfs niet door zijn leermeester.

In de twintigste eeuw werd de Belgische nationale interpretatie verkondigd door Terlinden. Hij poneerde dat op 11 juli 1302 uit alle streken van België troepen naar Kortrijk kwamen toegesnel voor de verdediging van de Vlaamse vrijheid. Ze werden hierbij geleid door een vaag instinct van nationale (Belgische) solidariteit. De Vlaamse nationale interpretatie vinden we vooral terug bij Delfos, die zich bovendien verzette tegen de sociale interpretatie en hiervoor zijn fantasie draagde van vrije loop liet.

Tegenwoordig wordt de uitstekende en kritische studie van de Guldensporenslag door Verbruggen als het standaardwerk over de veldslag beschouwd. Zoals blijkt uit de slotzin van zijn werk, is ook deze studie echter niet verstoken gebleven van een nationalistische visie op de gebeurtenissen: *11 juli 1302 heeft dus in onze nationale geschiedenis een belangrijke rol gespeeld, daar de vorming van een onafhankelijk België anders niet denkbaar zou geweest zijn ...*

Opnieuw van nul beginnen

De historicus die bij het begin van de eenentwintigste eeuw als zoveelste in de rij de slag op de Groeningekouter onder de loep wenst te nemen, kan dus niet anders dan opnieuw de bronnen te gaan lezen en analyseren om, vrij van elke nationale of sociale interpretatie, de feiten te achterhalen. Dan pas kan de beeldvorming bestudeerd worden. We kunnen daarna alleen maar concluderen dat we in Vlaanderen anno 1302 met een zeer complexe situatie te maken hebben.

Het conflict tussen de koning van Frankrijk en de graaf van Vlaanderen was in oorsprong een louter feodaal conflict tussen leenheer en vazal. Bij de aanvang van de Frans-Vlaamse oorlog (1297) koos de Vlaamse adel bijna eensgezind partij voor Gwijde van Dampierre, maar enkele maanden later reeds liepen de eerste ridders over naar het kamp van Filips de Schone. Ze lieten zich hierbij leiden door de zucht naar prestige, persoonlijke wrok tegen de Dampierres of materiële overwegingen. Het gegoede patriciaat koos de kant van de Franse koning omdat ze bij hem steun hoopten te vinden tegen de centralisatiepolitiek van de Vlaamse graaf. Ze hadden de macht in de grote steden in handen en wensten dat ook zo te houden, terwijl ze zich eveneens door materiële overwegingen lieten leiden. Het volk (voornamelijk de ambachten) kozen uiteindelijk partij voor de Dampierres: de groepen in de steden die geen deel hadden in het bestuur hoopten op vertegenwoordiging, anderen wilden voornamelijk dat de goede handelsrelaties met Engeland veilig gesteld zouden worden.

De partijkeuze werd bepaald door politieke, economische, materiële en sociale motieven, niet door een identiteitsbesef, een Vlaams bewustzijn of een nationaal gevoel. Er deden zich trouwens voortdurend verschuivingen voor. Deze overloperij greep plaats naar gelang de omstandigheden, vanuit materiële en opportunistische overwegingen of uit schrik voor represailles. Noch de Leliyaards (Fransgezinden), noch de Liebaarts (graafgezinden) vormden een stabiele, homogene groep. De twee kampen die op 11 juli 1302 tegenover elkaar stonden, kunnen onder geen enkele homogene sociale, economische, culturele, feodale of 'nationale' noemer gevat worden. Hoe komt het dan dat deze veldslag hét nationale symbool van Vlaanderen is, een kapstok waaraan de Vlaamse identiteit wordt opgehangen?

De mythevorming

Het antwoord op de hierboven gestelde vraag heeft vooral te maken met de afloop van de veldslag: de Vlaamse milities hakten het Franse ridderleger genadeloos in de pan. Deze overwinning was zo onverwacht en indrukwekkend dat ze in het graafschap Vlaanderen een gevoel van collectieve trots teweegbracht. Vooral het feit dat de Franse ridders verslagen waren door stadsmilities (voetvolk), maakte een enorme indruk op de tijdgenoot, en de 'bevrijding' van het land door het gewone volk stond voor eeuwen in het collectief geheugen van de Vlamingen gegrift en werd een herinneringsplaats, een vaste 'lieu de mémoire'. Zowel in Brugge als in Kortrijk werd er jaarlijks een feest georganiseerd om de veldslag te herdenken, en de geschiedschrijvers droegen ertoe bij dat de mythe bestendig werd. De overwinningsoes die het graafschap overspoelde, had namelijk als gevolg dat de overwinning een collectief Vlaams karakter aangemeten kreeg: dé Vlamingen waren erin geslaagd om dé Fransen te verslaan en uit het land te verdrijven. Het nationale karakter van het conflict kwam tot leven in de euforie van de overwinning. Het is deze visie op het conflict die zijn neerslag kreeg in de historiografie. De geschiedschrijvers kozen ervoor om de Guldensporenslag voor te stellen als een collectieve Vlaamse actie tegen de Franse overheerser. De studie van de middeleeuwse verhalende bronnen over de gebeurtenissen van 1302 toont aan dat de verering en mythologisering al heel vroeg na de gebeurtenissen een aanvang namen. De totaal onverwachte overwinning had een kettingreactie teweeggebracht, een gevoel van trots over de prestatie van de Vlamingen. Uiteraard had dit voor gevolg dat de Frans-Vlaamse tegenstelling meer en meer benadrukt werd en dat alle andere belangen die tijdens dit conflict op het spel stonden, in het vergeetboek raakten; alleen de strijd om het behoud van het (vader)land bleef in het geheugen achter. Op die manier werd het nationale karakter van het conflict een vaststaand feit en kon de Guldensporenslag geleidelijk aan uitgroeien tot symbool en ankerpunt van de Vlaamse identiteit.

Een lange traditie

De eerste sporen van de Guldensporenslagmythe in Vlaanderen treffen we aan in de kroniek van Bernardus van Ieper, een monnik uit de abdij van Clairmarais, die het verhaal een kwarteeuw na de gebeurtenissen op perkament zette. Vanaf dat moment zien we een ononderbroken traditie in de Vlaamse en later de Belgische historiografie. Terwijl de vroegste bronnen (die ca. 1308-1310 geschreven werden) de leenopzeg van Gwijde van Dampierre nog als belangrijkste oorzaak van het conflict naar voren schuiven, verdringen de latere kroniekschrijvers dit feodale aspect steeds meer en vervangen ze het stilaan door het thema van de moord op Filippina. Deze dochter van de graaf van Vlaanderen was in 1295 uitgeleverd aan de Franse koning en verbleef aan het Franse hof tot aan haar dood in 1306. De kroniekschrijvers beweren echter dat Filippina naar Parijs was gelokt en op een verraderlijke manier vermoord was geworden op bevel van de vreselijke Johanna van Navarra. Naar aanleiding van deze laffe daad zou Gwijde van Dampierre de oorlog hebben verklaard aan Filips de Schone.

Het verraderlijke karakter van de Fransen werd steeds meer in de verf gezet, evenals het volkse en Vlaamse aspect van de strijd. Populaire anekdotes uit de orale traditie vonden hun neerslag in de historiografie en droegen op overtuigende wijze hun steentje bij tot het nationaliseren van de slag.

In de achttiende eeuw was de Guldensporenslag geëvolueerd tot een van de bekendste historische gebeurtenissen, met een geladen betekenis en mythische proporties. Breydel en De Coninck hadden zich ontpopt als de hoofdfiguren van de nationale Vlaamse geschiedenis. Tijdens de Franse annexatie en onder Willem I werd de Guldensporenslag gretig aangegrepen om de strijd tegen het imperialistische Frankrijk te legitimeren. Ook na de Septemberrevolutie werd de veldslag 'gebruikt' als waarschuwing tegen Frankrijk, de machtige zuiderbuur die de jonge staat dreigde te annexeren. De jonge Belgische staat moest zich legitimeren tegenover zijn eigen inwoners én tegenover de andere staten. Eén van de manieren om dit te doen was de nationale geschiedschrijving en het geschiedenisonderricht. Het verleden werd aangewend om de nieuwe situatie te rechtvaardigen. De negentiende-eeuwse historici gebruikten historische gebeurtenissen om nieuwe toestanden te legitimeren. De Guldensporenslag was een dankbaar gegeven, zeker omdat reeds in de voorgaande eeuwen de nadruk was gelegd op de strijd van 'de Vlamingen' tegen 'de Fransen'. Niets kon een betere dienst bewijzen om de specifieke eigenheid van het jonge België aan te tonen en op die manier de Franse dreiging af te wenden. De nationale geschiedenissen die in de negentiende eeuw geproduceerd werden, zeggen eigenlijk weinig of niets over de Guldensporenslag als historische gebeurtenis, maar alles over de doelstellingen van de auteurs. De Belgische historiografie kreeg een nadrukkelijke romantische en patriottische kleur. Historici, plastische kunstenaars en literatoren leverden grote inspanningen om er voor te zorgen dat de Belgen

hun eigen, nationale verleden leerden kennen. De Guldensporenslag als 'lieu de mémoire' werd dan ook niet alleen gepropageerd door middel van de historiografie, maar ook door middel van visuele voorstellingen zoals het schilderij van Nicaise de Keyser (1836). Het definitieve startschot voor de canonisatie van 11 juli 1302 werd gegeven met de publicatie in 1838 van de historische roman *De Leeuw van Vlaendren* van Hendrik Conscience – de man die zijn volk leerde lezen. Vanaf dat moment werd de Guldensporenslag het symbool bij uitstek van de Vlaamse identiteit. De belangstelling voor de Vlaamse geschiedenis kreeg met dit boek een belangrijke impuls. Hendrik Conscience gaf de Guldensporenslag zijn naam en leverde een zeer grote bijdrage tot het mythologiseren van de slag. Hierdoor kon de Guldensporenslag uitgroeien tot één van de belangrijkste symbolen van de Vlaamse beweging. Het wapen van de graven van Vlaanderen werd haar symbool; het lied 'De Vlaamse Leeuw', in 1847 gecomponeerd door Hippoliet van Peene en Karel Miry, werd haar hymne.

Een veldslag wordt een feest

In 1973 koos de Nederlandse Cultuurgemeenschap, de voorloper van de Vlaamse Raad, 11 juli als de dag waarop het feest van de Vlaamse Gemeenschap gevierd wordt. Deze beslissing betekende de officiële canonisatie van de Guldensporenslag die in 1302 op het Groeningeveld bij Kortrijk werd geleverd. Was dit een historisch correcte keuze? Neen! Was het een logische en voor de hand liggende keuze? Ja! De Fransen hadden hun sporen achtergelaten op het Groeningeveld, de Vlaamse overwinning liet zijn sporen na in de geschiedenis. De Guldensporenslag is een vaste 'lieu de mémoire' van de Vlamingen geworden, het nationale karakter van de strijd een 'invented tradition', een gecreëerde traditie. De mythe nam in het collectief geheugen van de middeleeuwse Vlaming de gedaante van historische werkelijkheid aan. Door ze op te tekenen in kronieken kreeg ze het statuut van feit, en in die hoedanigheid werd ze gebruikt om, door de eeuwen heen, het heden te legitimeren en dit tot op de dag van vandaag.

Voor wie er meer wil over weten:

V. LAMBERT, "Réalité et fiction: Les Flamands et la Bataille des Eperons d'Or", in: J. HEUCLIN (ed.), *Actes du Colloque, 1ère journée de la Coordination Universitaire pour l'Etude du Flamand*, 16 octobre 1998, Université Catholique de Lille, Rijsel, 1999, pp. 19-25.

V. LAMBERT, "De Guldensporenslag van fait-divers tot ankerpunt van de Vlaamse identiteit (1302-1838): de natievormende functionaliteit van historiografische mythen", in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 115 (2000), pp. 365-391.

J. TOLLEBEEK, "De Guldensporenslag. De cultus van 1302 en de Vlaamse strijd", in: A. MORELLI, *De grote mythen uit de geschiedenis van België, Vlaanderen en Wallonië*, Berchem, 1996, pp. 191-202.

J.F. VERBRUGGEN, "De historiografie van de Guldensporenslag", in: *De Leiegouw*, 19 (1977), pp. 245-272.

J.F. VERBRUGGEN en R. FALTER, *1302: opstand in Vlaanderen*, Tielt, 2001.